

COVID-19 Pandemisinin Çocuk Psikiyatrisi Konsültasyonlarına Etkisi

Effects of the COVID-19 Pandemic on Child Psychiatric Consultation

Leyla Bozatlı, Hasan Cem Aykutlu, Işık Görker

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye

Amaç: Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde başlayan ve hızla tüm dünyaya yayılan koronavirus hastalığı-2019 (COVID-19) pandemisi, küresel bir sağlık krizi haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, COVID-19 pandemisinin psikiyatri poliklinik konsültasyonları üzerindeki etkisini incelemektir.

Gereç ve Yöntem: Çalışmamızda Mart 2019-Mart 2021 tarihleri arasında (pandemi öncesi ve pandemi dönemi) çocuk psikiyatrisi polikliniğinden istenen konsültasyonlar; başvuru semptomları, psikiyatrik tanı ve tedaviler, konsültasyon istenen klinik, yaş ve cinsiyet açısından değerlendirildi.

Bulgular: Çalışmamızda 272 konsültasyonu değerlendirdik. Hastaların ortalama yaşı 11,08 yıl ve %54,8'i kız cinsiyetti. Konsültasyonların %55,9'u pandemi öncesi dönemde (n=152) istenmişti. Pandemi döneminde ortalama konsültasyon yaşı yükselmiştir (p=0,035). Pandemi döneminde anksiyete şikayeti ile konsültasyon sayısı (p=0,033) ve taburcu/sevk açısından değerlendirme talebi (p=0,037) artarken, çocuklar için özel gereksinim raporu (ÇÖZGER) değerlendirmesi (p=0,000) ve fizik tedavi ve rehabilitasyon servisinde talep edilen konsültasyon sayısı (p=0,003) azalmıştır. Pandemi sürecinde değerlendirilen konsültasyonlarda daha fazla antidepresan tedavisi başlanmıştır (p=0,012).

Sonuç: Bulgularımıza göre pandemi döneminde anksiyete şikayetleri nedeniyle daha fazla konsültasyon istendiği, daha fazla antidepresan tedavisi başlandığı ve daha az ÇÖZGER değerlendirmesi istendiği tespit edilmiştir. Pandemi ilan edilmesi ile birlikte karantina önlemlerinin alınması, esnek mesai çalışma düzeni ve uzaktan eğitim sürecine geçilmesine bağlı olarak anksiyete nedeni konsültasyonlar ve antidepresan başlanma oranı artmış olabilir. Bu durum, tıbbi hastalıklar nedeniyle yatarak tedavi gören çocukların primer tedavilerine ek olarak psikososyal destek ihtiyaçlarına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, pandemi, psikiyatrik konsültasyon, ÇÖZGER, antidepresan, çocuk, ergen

Objectives: The global health crisis caused by the coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic has significantly affected various aspects of society, including mental health. This study aimed to investigate the effects of the COVID-19 pandemic on psychiatry outpatient clinic consultations.

Materials and Methods: This study analyzed consultations requested from child psychiatry outpatient clinics between March 2019 and March 2021, covering both the pre-pandemic and pandemic periods. The consultations were evaluated according to admission symptoms, psychiatric diagnosis and treatment, clinic requirements for consultation, and patient age and gender.

Results: A total of 272 consultations were included in the study, with an average patient age of 11.08 years and 54.8% of the cases being female. Of the consultations, 55.9% (n=152) were requested before the pandemic. During the pandemic, there was a statistically significant increase in the average age of consultations (p=0.035). The number of consultations related to anxiety complaints (p=0.033) and those requiring discharge/referral evaluation (p=0.037) increased, whereas consultations requested for Special Need Reports for Children (COZGER) evaluation (p=0.000) and physical therapy and rehabilitation services (p=0.003) decreased. Furthermore, there was a higher initiation of antidepressant treatment in consultations evaluated during the pandemic process (p=0.012).

Conclusion: Our findings indicate that during the COVID-19 pandemic, there was an increase in consultations related to anxiety complaints, an increase in the initiation of antidepressant treatment, and a decrease in COZGER evaluation requests. These changes can be attributed to quarantine measures, flexible work schedules, and the transition to distance education following the pandemic declaration. The results highlight the increased need for psychosocial support for children hospitalized due to medical illnesses, in addition to primary treatment.

Keywords: COVID-19, pandemic, psychiatric consultation, COZGER, antidepressant, child, adolescent

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Leyla Bozatlı, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye

E-posta: leilyabozatli@gmail.com ORCID: orcid.org/0000-0002-4701-4835

Geliş Tarihi/Received: 16.03.2023 Kabul Tarihi/Accepted: 24.06.2024

Copyright © 2024 Yazar. Türkiye Çocuk ve Gençlik Psikiyatrisi Derneği adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmış, açık erişimli bir makaledir.

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti Wuhan'da Aralık 2019'da ilk olarak ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde yayılan koronavirüs ailesinden koronavirüs akut solunum yolu sendromu-koronavirüs-2, akut solunum yetmezliği ile giden koronavirüs hastalığı-2019 (COVID-19) tablosuna yol açmıştır. İlk ortaya çıktığı andan itibaren birçok kişinin hayatına mal olmuş ve kısa sürede geniş bölgeleri etkileyerek bütün dünya için tehdit haline gelmiştir. Bu yeni koronavirüs ailesinin yol açtığı hastalıklar nedeni ile Dünya Sağlık Örgütü 11.03.2020 tarihinde pandemi ilan etmiştir.¹ Bu yeni virüs, yüksek ölüm oranları ve yüksek bulaşıcılığı nedeniyle fiziksel rahatsızlıkların yanında ruhsal sağlık sorunlarının da ortaya çıkmasına neden olmuştur.²

Ruhsal bozuklukların çocuk ve ergenlerde görülme oranı %6,7 olarak bildirilmektedir.³ Kronik hastalığı olan bireylerde ruhsal bozuklukların sıklığı olmayanlara göre daha yüksek olarak bildirilmektedir.⁴⁻⁷ Çocukluk döneminde bir bedensel hastalığın varlığı, davranış bozukluğu ve duygudurum bozukluklarının ortaya çıkmasında önemli bir risk faktörü olarak görülmektedir.⁸ Kronik hastalıkların sıklığı ile ilgili yayınlar sınırlı sayıda olsa da ABD'de yapılan bir araştırmada, çocuk ve ergenlerin %43,0-54,0'ının herhangi bir kronik sağlık sorununa sahip oldukları belirtiliyor.^{9,10} Bu yüksek oranlar, psikiyatri ve genel tıp arasındaki işbirliğine dayanan, fiziksel rahatsızlıklarla psikososyal etmenler arasındaki etkileşimi inceleyen ve bir psikiyatrik disiplin olan konsültasyon liyezon psikiyatrisinin ne kadar gerekli ve önemli olduğunu göstermektedir.¹¹

Konsültasyon liyezon psikiyatrisine ihtiyaç duyulabilecek durumlardan bir tanesi de doğal afetlerdir. Afetler, bir topluluğun işleyişini bozan ve önemli kayıplara neden olabilen ani olaylardır. Çocuklar, afet sonrasında en savunmasız olanlar arasında yer alırlar. Genellikle geniş bir kitleyi etkileyen afetlerin ruh sağlığına etkisinin değişken olduğu, olumsuz etkilerinin yanı sıra kalıcı sonuçların gelişmeyebileceği de bildirilmektedir.¹² Son yıllardaki afetlerin en büyüğü olan ve pandemi olarak ilan edilen COVID-19 salgınının başından itibaren, pandeminin ruh sağlığına etkisini inceleyen araştırmalar yürütülmüştür. Pandeminin ilk aylarında, hastaların sağlık kuruluşlarına ulaşımın zor olduğu aylarda araştırmacılar başvuruların yüz yüze görüşmeden, tele-tıp aracılığıyla yapılan başvurulara yöneldiğini bildirmişler.¹³ Başka bir çalışmada pandeminin ilk aylarında konsültasyon taleplerinde bir azalma olsa da sonraki dönemde pandemi öncesi döneme kıyasla belirgin bir artış olduğu saptanmıştır.¹⁴ Farklı bir sonuç olarak, çok merkezli bir çalışmada COVID-19 kısıtlamaları sırasında ve sonrasında acil psikiyatrik danışmanlık hizmetlerine başvuru sayısının pandemi öncesi döneme kıyasla azaldığı, pandeminin psikiyatrik konsültasyonlara erişimi azalttığı bulunmuş. Pandemi sürecinde farklı ülkelerdeki COVID-19 virüsüne yakalanma oranı ve vefat oranlarının psikiyatrik bir yakınma ile hastanelere yapılacak başvuruları da etkileyebileceği ifade edilmektedir.¹⁵

Pandeminin çocuk ve ergenlerin ruh sağlığı üzerine etkilerini incelen çalışmalar olsa da genelde bu çalışmalar, acil servise ve psikiyatri polikliniklerine başvuran olguların değerlendirildiği

çalışmalardır.¹⁵⁻¹⁷ Ancak kronik hastalığı nedeniyle yatarak tedavi gören olguların değerlendirildiği çalışmalar da mevcuttur.¹⁸⁻²⁰ Pandemi sürecinde kronik tıbbi hastalığı olan psikiyatrik takipteki çocuk ve ergenlerin değerlendirildiği bir çalışmada pandemi sürecinde ruh sağlığının olumsuz etkilendiğini, sinirlilik ve kaygı gibi belirtilerde artma olduğunu ve immatür davranışlar, uyku düzeninde değişiklik gibi yeni ruhsal belirtilerin eklendiği gösterilmiş.²¹ Ancak alanyazında pandemi öncesi ve sürecinde yatan hastaların psikiyatrik konsültasyonların karşılaştırıldığı çalışma bulunmamaktadır. Biz de literatürdeki bu veriler ışığında araştırmamızda pandemi sürecinde çocuk psikiyatrisinden istenen konsültasyonları inceleyerek ve pandemi öncesi dönem ile karşılaştırarak konsültasyon sayısı, istenme gerekçesi, psikiyatrik tanıları ve tedavilerinde farklılıkları ortaya koymayı amaçladık.

Gereç ve Yöntem

Araştırmamızda 15.03.2019-15.03.2021 tarihleri arasında çocuk psikiyatrisi polikliniğinden talep edilen konsültasyonlar (yatan hasta servisleri ve acil servis) değerlendirilmiştir. Ülkemizde ilk COVID-19 enfeksiyonundan etkilenen vakanın 11.03.2020 tarihinde bildirilmiş olması nedeniyle 15.03.2020 tarihinden 1 yıl önce ve 1 yıl sonrasındaki döneme ait konsültasyonların karşılaştırılmalı değerlendirmesi planlanmıştır. Çocuk psikiyatrisi polikliniğinden talep edilen konsültasyonların (dışlama ölçütü gözetmeksizin) yakınmaları, değerlendirme sonrası aldıkları tanı, tedavi, konsültasyonların istendiği servis, olgunun yaş ve cinsiyet gibi özellikleri değerlendirilmiştir. Çalışmamız, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı Girişimsel Olmayan Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 13.12.2021 tarihli 477 protokol ve 2021/24-06 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

İstatistiksel Analiz

Tüm istatistiksel analizler Windows için SPSS sürüm 20 (IBM SPSS Statistics for Windows, Sürüm 20.0. Armonk, NY: IBM Corp.) kullanılarak yapıldı. Sürekli değişkenler ortalama $\pm$ standart sapma veya ortanca (minimum - maksimum) olarak sunuldu. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu tek örnekli Kolmogorov-Smirnov testi ile test edildi. Normal dağılıma uymayan sayısal değişkenlerin karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi kullanıldı. Kategorik değişkenler frekans (n) ve yüzde (%) olarak sunuldu ve Pearson ki-kare testi ile analiz edildi. Tüm değerlendirmelerde $p < 0,05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi.

Bulgular

Çalışmamızın bulgularına 272 olgunun konsültasyon notları değerlendirilerek ulaşılmıştır. Olguların %54,8'i kız (n=149) ve %45,2'si (n=123) erkekti. Pandemi öncesi dönemde çocuk acil servisinden ve diğer yataklı servislerden 152 konsültasyon değerlendirmesinin istendiği, pandemi sürecinde ise 120 konsültasyonun istendiği saptanmıştır. Pandemi öncesi değerlendirilen konsültasyonların yaş ortalaması $10,51 \pm 5,30$ (Median-13); pandemi sonrası değerlendirilen konsültasyonların

yaş ortalaması 11,82±4,76 (Median-13) olarak saptanmıştır ve aradaki bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p=0,035).

Konsültasyonların istendiği servislerin dağılımına bakıldığında pandemi öncesi ve pandemi sürecinde en çok psikiyatrik değerlendirmenin çocuk hematoloji-onkoloji (%35,0), çocuk acil (%15,1) ve çocuk endokrinoloji servislerinden (%12,9) istendiği görüldü. Talep edilen konsültasyonlar pandemi öncesi ve sonrasına göre karşılaştırıldığında fizik tedavi ve rehabilitasyon servisinden istenen konsültasyonların tamamı pandemi öncesine ait olduğu, pandemi sonrası konsültasyon istenmediği ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulundu (p=0,003) (Tablo 1).

Konsültasyon istenme gerekçeleri değerlendirildi ve pandemi öncesi ve sürecinde konsültasyonların istenme nedenleri karşılaştırıldığında çocuklar için özel gereksinim raporu (ÇÖZGER) değerlendirilmesi (p=0,000) için istenen konsültasyonların çok büyük bir çoğunluğu pandemi öncesinde istendiği, anksiyete (p=0,033) ve taburculuk/sevk açısından değerlendirme (p=0,037) talebiyle olan konsültasyonların pandemi sonrasında daha fazla olduğu ve bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulundu (Tablo 2).

Konsültasyon değerlendirmeleri sonucunda konulan tanılarda pandemi öncesi ve sürecinde istatistiksel olarak bir farklılık bulunmazken (Tablo 3), tedavi başlangıcında antidepresanların (p=0,012) pandemi sürecinde daha çok reçetelendiği saptandı (Tablo 4).

Tartışma

Çalışmamızda pandemi öncesi ile pandemi sürecinde çocuk ve ergen psikiyatrisinden istenen konsültasyonların talep nedeni, istendiği servis, tanı ve başlanan tedaviler bakımından karşılaştırılarak, pandeminin yatan hastalardaki etkisi incelenmiştir. Pandemi öncesi 1 yıl ve pandemi sürecindeki 1 yıl içerisinde 17 farklı servisten toplamda 272 konsültasyonun istendiği, pandemi sürecinde konsültasyon sayısının 152/120 olarak daha az olduğu belirlenmiştir. Psikiyatrik yakınmalar ile acil servise başvuruların ilk aylarda azaldığı, ilerleyen süreçte farklı çalışmalarda arttığı ve azaldığı bildirilmektedir.^{14,15} Biz bulgumuzu benzer çalışmanın olmaması nedeniyle karşılaştıramamaktayız. Ancak ülkemizde pandeminin ilan edilmesi ile birlikte poliklinik hizmetlerinin sınırlandırılması, bazı yataklı servislerin pandemi servislerine dönüştürülmüş olması nedeniyle, pandemi sürecinde konsültasyon talebinin azalmış olması genel olarak yatan hasta sayısının azalmış olmasından kaynaklanmış olabilir.

Çocuk hematoloji-onkoloji servisi en fazla konsültasyon istenen servisti (sık konsültasyon istenen diğer servisler - çocuk acil servisi, çocuk endokrinoloji ve çocuk nöroloji servisleriydi). Sonuçlarımız, alanyazında çocuk ve ergen psikiyatrisi konsültasyonlarının değerlendirildiği çalışmaların sonuçları ile benzerdir.^{18-20,22-27} Ancak bu çalışmalarda sıklıkla “çocuk sağlığı” servislerinden en çok konsültasyonun istendiği bilgisi de yer almaktadır.^{18,19,22-25,27} Bu durum çalışmaların farklı yıllarda yapılmış olmasına, çalışmanın yürütüldüğü hastanede yandal servislerinin bulunup bulunmamasına bağlı olarak verilerin gruplandırılmasından kaynaklanabilir ve bu nedenle

Tablo 1. Konsültasyonların istendiği klinikler

İstenen servis	Pandemi öncesi	Pandemi sonrası	Toplam	p-değeri
Çocuk hematoloji-onkoloji	51 (%18,8)	44 (%16,2)	95 (%35,0)	0,593
Çocuk acil	23 (%8,5)	18 (%6,6)	41 (%15,1)	0,976
Çocuk endokrinoloji	15 (%5,5)	20 (%7,4)	35 (%12,9)	0,096
Çocuk nöroloji	9 (%3,3)	12 (%4,4)	21 (%7,7)	0,211
Genel pediatri	11 (%4,0)	5 (%1,8)	16 (%5,9)	0,285
Çocuk yoğun bakım	7 (%2,6)	3 (%1,1)	10 (%3,7)	0,520
Çocuk nefroloji	6 (%2,2)	4 (%1,5)	10 (%3,7)	1,000
Nöroşirurji	8 (%2,9)	2 (%0,7)	10 (%3,7)	0,193
Fizik tedavi ve rehabilitasyon	10 (%3,7)	0 (%0,0)	10 (%3,7)	0,003
Ortopedi ve travmatoloji	6 (%2,2)	2 (%0,7)	8 (%2,9)	0,473
Çocuk pandemi servisi	0 (%0,0)	6 (%2,2)	6 (%2,2)	***
Çocuk cerrahi	1 (%0,4)	2 (%0,7)	3 (%1,1)	0,585
Dermatoloji	2 (%0,7)	0 (%0,0)	2 (%0,7)	0,505
Plastik cerrahi ve rekonstrüksiyon	1 (%0,4)	1 (%0,4)	2 (%0,7)	1,000
Çocuk alerji	1 (%0,4)	0 (%0,0)	1 (%0,4)	1,000
Çocuk enfeksiyon	1 (%0,4)	0 (%0,0)	1 (%0,4)	1,000
Kulak burun boğaz	0 (%0,0)	1 (%0,4)	1 (%0,4)	0,441
Toplam	152 (%55,9)	120 (%44,1)	272 (%100)	

***Pandemi servisi pandemi döneminde açılan bir servis olmasından dolayı değerlendirmeye alınmamıştır

tanımsal farklılıklar oluşmuş olabilir. Çocuk hematoloji-onkoloji servisinden istenen konsültasyon sayılarının fazla olması, hematolojik-onkolojik tanılarını olan olguların hastalıklarının doğası gereği tedavilerini serviste devam ettirmeleri,

pandeminin ilk aylarında da sonraki dönemde de daha uzun süreli hastane yatışlarından kaynaklanmış olabilir.

Pandemi öncesi ve pandemi sürecinde istenen konsültasyonlar talep edildikleri servislere göre karşılaştırıldı. Fizik tedavi

Tablo 2. Konsültasyonların istenme nedeni

Konsültasyonun istenme nedeni	Pandemi öncesi	Pandemi sonrası	p-değeri
Ajitasyon	28 (%18,4)	30 (%25,0)	0,188
Ruhsal değerlendirme	22 (%14,5)	26 (%2,7)	0,122
ÇÖZGER	40 (%26,3)	1 (%0,8)	0,000
İçer kapalılık/mutsuzluk	22 (%14,5)	18 (%15,0)	0,903
İntihar girişimi	16 (%10,5)	10 (%8,3)	0,541
Anksiyete	8 (%5,3)	15 (%12,5)	0,033
Tedaviye uyumsuzluk	4 (%2,6)	9 (%7,5)	0,062
Uyku sorunları	3 (%2,0)	6 (%5,0)	0,189
Konversif şikayetler	7 (%4,6)	6 (%5,0)	0,470
Tekrarlayıcı hareket	2 (%1,4)	5 (%4,2)	0,247
Taburculuk/sevk değerlendirmesi	0 (%0,0)	4 (%3,3)	0,037
Yeme/beslenme sorunları	2 (%1,3)	1 (%0,8)	1,000
Gelişim geriliği	2 (%1,3)	1 (%0,8)	1,000
Aile sorunları	1 (%0,7)	1 (%0,8)	1,000
İlaç yan etkisi	3 (%2,0)	0 (%0,0)	0,258
Alt ısılatma	1 (%0,7)	0 (%0,0)	1,000

ÇÖZGER: Çocuklar için özel gereksinim raporu

Tablo 3. Konsültasyonların değerlendirme sonrası tanı dağılımları

	Pandemi öncesi	Pandemi sonrası	p-değeri
Depresyon	22 (%14,5)	20 (%16,7)	0,619
Uyum bozukluğu	11 (%7,2)	16 (%13,3)	0,095
Davranım bozukluğu	8 (%5,3)	8 (%6,7)	0,625
Mental retardasyon	6 (%3,9)	6 (%5,0)	0,675
Konversiyon Bozukluğu	6 (%3,9)	2 (%1,7)	0,473
Anksiyete bozukluğu	5 (%3,3)	3 (%2,5)	1,000
Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu	4 (%2,6)	3 (%2,5)	1,000
Uyku bozukluğu	4 (%2,6)	2 (%1,7)	0,697
Tik bozukluğu	1 (%0,7)	4 (%3,3)	0,173
EPS	2 (%1,3)	1 (%0,8)	1,000
Yeme bozukluğu	0 (%0,0)	2 (%1,7)	0,194
Obsesif kompulsif bozukluk	0 (%0,0)	2 (%1,7)	0,194
Otizm spektrum bozukluğu	2 (%1,3)	0 (%0,0)	0,505
Manik atak/bipolar bozukluk	1 (%0,7)	1 (%0,8)	1,000
Deliryum	1 (%0,7)	1 (%0,8)	1,000
Kekemelik	1 (%0,7)	0 (%0,0)	1,000
Psikotik bozukluk	0 (%0,0)	1 (%0,8)	0,441
Madde kullanım bozukluğu	0 (%0,0)	1 (%0,8)	0,441
Genel gelişimsel gecikme	1 (%0,7)	0 (%0,0)	1,000

EPS: Ekstrapiramidal semptomlar

Tablo 4. Psikiyatrik değerlendirme sonucu başlanan tedavi seçenekleri

Psikiyatrik değerlendirme sonucu başlanan tedavi seçenekleri	Pandemi öncesi	Pandemi sonrası	p-değeri
Antidepresan	17 (%11,2)	27 (%22,5)	0,012
Antipsikotik	16 (%10,5)	15 (%12,5)	0,611
Metilfenidat/atomoksetin	7 (%4,6)	3 (%2,5)	0,520
Duygudurum düzenleyici	4 (%2,6)	0 (%0,0)	0,133
Hidroksizin	2 (%1,3)	2 (%1,7)	1,000
Biperiden	0 (%0,0)	2 (%1,7)	0,194
Benzodiazepin	0 (%0,0)	1 (%0,8)	0,441

ve rehabilitasyon servisinde istenen konsültasyonların tamamının pandemi öncesinde istendiği, belirlenen sonucun ($p=0,003$) da istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Bu sonucun pandeminin ilan edilmesi ile birlikte COVID-19 olgularının artmasına, acil durumlar dışında hastaneye başvurunun ertelenmesinin önerilmesine ve hastanelerde belli servislerin yerlerine pandemi servislerinin açılmasına bağlı olduğunu düşünmekteyiz. Bu bulgumuz fizik tedavi ve rehabilitasyon ihtiyacı olan çocuk ve ergenlerin pandemi sürecinde bu tedaviye ulaşamamış olabilecekleri şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmamızda ulaştığımız bir diğer anlamlı bulgu ise pandemi sürecinde değerlendirilen konsültasyonların yaş ortalamasının daha yüksek olmasıdır. COVID-19 pandemisinin çocuk ve ergenlerin ruh sağlığı üzerine etkilerini inceleyen çalışmaların ele alındığı kapsamlı bir derlemede kızların ve daha büyük ergenlerin depresyona daha yatkın olduklarını bildirmişler.²⁸ Benzer şekilde başka bir derleme yazısında daha büyük çocuklarda, ergenlerde ve kızlarda anksiyete ve depresif semptomlarında artış olduğu bildirilmiştir. Psikiyatrik bir tanısı veya ek tıbbi/kronik hastalığı olan çocuk ve ergenlerde; depresyon, anksiyete ve davranış sorunlarının daha çok görüldüğü ve pandeminin etkilerinden genel olarak daha olumsuz etkilendikleri bildirilmiştir.²⁹ Ancak yazarlar COVID-19 salgınında hastalıktan etkilenme durumu dışında okulların kapalı olması, sosyal etkileşimleri kısıtlayan hükümet politikalarının da sonuçlara etkisinin olabileceği, bu nedenle sonuçların dikkatli yorumlanması gerektiğini ifade etmişler.^{28,29} Alanyazındaki sonuçlar bizim sonuçlarımızla benzer olsa da konsültasyonların değerlendirildiği başka bir çalışmanın olmaması nedeniyle bir karşılaştırma yapılamamaktadır. Diğer yandan servislerde birincil tanısı nedeniyle yatarak tedavi gören hastaların yaşı konsültasyonların ortalama yaşını belirlemektedir. Daha geniş örneklemli, çok merkezli, birincil tanılar değerlendirildiği, daha geniş aile bilgileri ve sosyoekonomik düzeyi, refakatçi eşliği ve yatış süresinin de ele alınarak yürütülecek çalışmaların yapılması alanyazına önemli katkılar sunabilir.

Konsültasyon istenme nedenleri arasında çocuklar için ÇÖZGER düzenlenmesine yönelik değerlendirme taleplerinin de yer aldığı görülmüştür. Hematoloji-onkoloji, endokrinoloji ve fizik tedavi ve rehabilitasyon servislerinden ağırlıklı olmak üzere ÇÖZGER düzenlenmesi planlanan olguların kliniğimizde değerlendirilmesi talep edilmiştir. Bu konsültasyonlardan

sadece biri pandemi sürecinde istenmiştir ve pandemi öncesi ile karşılaştırıldığında bu farkın ($p=0,000$) istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Pandemi sürecinde özel gereksinimli bireylerin rapor geçerlilik sürelerinin uzatılmış olması nedeniyle ÇÖZGER için değerlendirme talepli konsültasyonlar istenmemiş olabilir. Aynı zamanda esnek mesai çalışma düzenine geçilmiş olması, hastanelere acil hastaların başvurmalarının önerilmesi nedeniyle hastaların hastane başvuruları azalmış olabilir. Benzer şekilde sağlık kurul heyetlerinin pandemi öncesi döneme göre daha az bir araya geliyor olması nedeniyle de ÇÖZGER düzenlenecek hastaların raporlama süreci ertelenmiş olabilir. Mevcut raporların sürelerinin uzatılması, rapor yenileme şeklinde olan başvuruları da azaltmış olabileceğinden ilk kez rapor düzenleme başvurularının azalmış/ertelenmiş olabileceği akla gelmektedir.

Pandemi süreci ve öncesinde konsültasyon istenme nedenleri karşılaştırıldığında “taburculuk/sevk değerlendirme” gerekçeli konsültasyonların pandemi sürecinde daha fazla istendiği görülmüştür ($p=0,037$). Bu fark pandemi sürecinde COVID-19 enfeksiyonunun bulaş riski endişesiyle kliniklerdeki tedavi ekibinin hastalarını daha kısa süreli yatırmak istemelerinden kaynaklanmış olabilir.

Sonuçlarımızda pandemi sürecinde istenen konsültasyonlarda “anksiyete” nedeniyle istenen konsültasyonlar daha fazlaydı ($p=0,033$). COVID-19 pandemisinin ilan edilmesi ve izleyen süreçte okulların kapanması, karantina kısıtlamalarının uygulanmasıyla birlikte pandeminin çocuk ve ergenlerin ruh sağlığına etkisini inceleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Ülkemizde öz bildirim formları ile yürütülen bir çevrimiçi anket çalışmasında 12-18 yaş aralığındaki ergenler değerlendirilmiş ve okulların kapanmasının ve karantina kısıtlamalarının ergenlerde kaygıyı artırdığı bildirilmiştir.³⁰ Türkiye ve Avusturya’daki 15-25 yaş aralığında olan gençlerin değerlendirildiği çok merkezli çalışmanın sonuçlarında salgının gençlerin ruh sağlığını olumsuz etkilediği, Türkiye’deki gençlerde Avusturya’daki yaşlıları ile karşılaştırıldığında kaygı ve depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Bu fark Avusturya’da uygulanan karantina kısıtlamalarının daha esnek olması ile açıklanmıştır.³¹ Başka bir çalışmada salgının çocuk psikiyatrisi polikliniği başvurularına olan etkisi incelenmiş ve pandemi sürecinde anksiyete bozukluğu ve majör depresif bozukluk tanılarının arttığı bildirilmiştir.³² Alanyazındaki çalışmalarda çocuk ve ergenlerdeki kaygı ve depresyon düzeyleri yüksek bulunmuş

olsa da bu çalışmalar yatan hastalarda yapılmadığından bu sonuçları çalışmamızın sonuçları ile karşılaştıramamaktayız. Konsültasyon istenme nedenleri arasında “anksiyete” nedenli değerlendirme talebinin pandemi sürecinde daha fazla olduğu belirlenmiş olsa da değerlendirme sonrası konulan tanuların karşılaştırılmasında pandemi öncesi ve süreci arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Olguların primer tanılarını takip ve tedavi eden doktorları, pandemi sürecinde hastalarının davranışlarını “anksiyete” lehine yorumlayıp bu nedenle daha çok konsültasyon istemiş olabilirler.

Çalışmamızda konsültasyon sonrası konulan psikiyatrik tanımlar bakımından karşılaştırma yapıldığında pandemi süreci ve öncesinde bir fark bulunamamıştır. Yatan hastalar ile olmasa da pandemi sürecinde de kronik hastalığı olan, hastaneye psikiyatrik yakınmalar ile başvuran olgularda psikiyatrik bozuklukların arttığı bildirilmiştir.^{14-17,21} Bizim bulgularımızda psikiyatrik tanılarda farklılık olmaması, olguların hastane ortamında olmaları ve primer hastalıklarının tedavisinin devam ediyor olması nedeniyle kendilerini güvende hissetmiş olmalarından kaynaklanmış olabilir.

Değerlendirilen konsültasyonlarda en sık başlanan psikotrop ajanların antidepresanlar (en sık tercih edilen essitalopram) olduğu, pandemi öncesi ve pandemi sürecine göre başlanma oranı karşılaştırıldığında pandemi sürecinde ($p=0,012$) antidepresanların daha çok başlandığı saptanmıştır. Benzer bulgu ülkemizde yürütülen farklı bir çalışmada da bulunmuştur. Çocuk psikiyatrisi polikliniğine pandemi öncesi ve pandemi sürecinde olan başvuruların değerlendirildiği bir çalışmada antidepresan reçete etme oranının pandemi döneminde arttığı bildirilmiştir.³² Pandemi sürecinde konsültasyonları değerlendirme sonrası konulan psikiyatrik tanılarda pandemi öncesiyle fark olmamasına rağmen başlanan ilaç tedavilerinde antidepresanların daha çok tercih edilmiş olması durumunu değerlendirdiğimizde bu sonucun pandemi sürecinde depresif veya anksiyete semptomlarının devam etmesi/artması ve hastanın taburculuğu sonrasında tekrardan bir çocuk psikiyatrisi polikliniğine gelememe ihtimali nedeniyle semptomların kontrolünü sağlamak adına antidepresan tedavisi başlamayı daha çok tercih etmiş olabilir.

Çalışmanın Kısıtlılıkları

Çalışmamızın geriye dönük ve kesitsel bir çalışma olması, sadece tek merkeze ait yatan hastaların ve acil servise olan başvuruların değerlendirilmiş olması bir kısıtlılık olarak değerlendirilebilir. Ayrıca pandemi sürecine ait verilerimiz ülkemizde pandemi ilan edilen tarihten sonraki 1 yılın verileridir. Bu 1 yıllık dönem karantina kısıtlamalarının ilan edildiği, hastane başvuruları ve yatışlarının azaldığı dönemdir. Çalışmamızın alanyazına pandemiyin ilk dönemine ait konsültasyonlara etkisine yönelik katkı sağladığını düşünmekle beraber, pandemi sürecinde daha uzun bir dönem değerlendirilen ve çok merkezli çalışmalarla literatüre önemli katkıların sağlanacağını düşünmekteyiz.

Sonuç

Çalışmamızda yatan hastalar ve acil servise başvuran çocuk ve ergenlerden istenen konsültasyonları değerlendirerek pandemi öncesi ve pandemi sürecinde istenen konsültasyonların istenme nedeni/tanı/tedavi bakımından karşılaştırarak pandemiyin konsültasyonlar üzerine etkisini araştırdık. Sonuç olarak çalışmamızda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturacak şekilde “anksiyete” ve “taburculuk/sevk değerlendirmesi” ile istenen konsültasyonların pandemi sürecinde, “ÇÖZGER” değerlendirmesi istenen olguların pandemi öncesinde daha fazla istendiği, fizik tedavi ve rehabilitasyon servisinde istenen konsültasyonların pandemi öncesinde istendiği, seçilen ilaç tedavisi olarak da antidepresanların pandemi sürecinde daha çok başlandığı saptandı. Bebek - çocuk - ergen - yetişkin - yaşlı her kesimin sağlık ve sosyal anlamda etkilendiği pandemi döneminde bulgularımız pandemiyin erken dönemini yansıtmaktadır. Boylamsal çalışmaların verilerine göre pandemi döneminde artan depresyon ve anksiyete oranları, salgının ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi açısından önemlidir.

Etik

Etik Kurul Onayı: Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı Girişimsel Olmayan Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 13.12.2021 tarih ve 477 protokol ve 2021/24-06 karar numarası onayı alınmıştır.

Hasta Onayı: Geriye dönük çalışma yapılmıştır.

Dipnot

Yazarlık Katkıları

Konsept: L.B., H.C.A., I.G., Dizayn: L.B., H.C.A., Veri Toplama veya İşleme: L.B., H.C.A., Analiz veya Yorumlama: L.B., H.C.A., Literatür Arama: L.B., H.C.A., I.G., Yazan: L.B., H.C.A., I.G.

Çıkar Çatışması: Bu makalenin iki yazarı, Leyla Bozatlı, Hasan Cem Aykutlu, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi'nin Editörler Kurulu üyesidir. Ancak, makalenin editöryal kararının herhangi bir aşamasında yer almamışlardır. Bu makaleyi değerlendiren editörler farklı kurumlardan gelmektedir. Diğer yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar tarafından finansal destek almadıkları bildirilmiştir.

Kaynaklar

1. Yuen KS, Ye ZW, Fung SY, Chan CP, Jin DY. SARS-CoV-2 and COVID-19: The most important research questions. *Cell Biosci.* 2020;10:40.
2. Mahmud S, Mohsin M, Dewan MN, Mueyed A. The Global Prevalence of Depression, Anxiety, Stress, and Insomnia Among General Population During COVID-19 Pandemic: A Systematic Review and Meta-analysis. *Trends in Psychol.* 2023;31:143-170.
3. Erskine HE, Baxter AJ, Patton G, Moffitt TE, Patel V, Whiteford HA, Scott JG. The global coverage of prevalence data for mental disorders in children and adolescents. *Epidemiol Psychiatr Sci.* 2017;26:395-402.

4. Buchberger B, Huppertz H, Krabbe L, Lux B, Mattivi JT, Siafarikas A. Symptoms of depression and anxiety in youth with type 1 diabetes: A systematic review and meta-analysis. *Psychoneuroendocrinology*. 2016;70:70-84.
5. Ekinci Ö, Toros F. Epilepsi Tanılı Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Bozukluklar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*. 2013;5:60-77.
6. Downs J, Blackmore AM, Epstein A, Skoss R, Langdon K, Jacoby P, Whitehouse AJO, Leonard H, Rowe PW, Glasson EJ; Cerebral Palsy Mental Health Group. The prevalence of mental health disorders and symptoms in children and adolescents with cerebral palsy: a systematic review and meta-analysis. *Dev Med Child Neurol*. 2018;60:30-38.
7. Vila G, Zipper E, Dabbas M, Bertrand C, Robert JJ, Ricour C, Mouren-Siméoni MC. Mental disorders in obese children and adolescents. *Psychosom Med*. 2004;66:387-394.
8. Pinquart M, Shen Y. Behavior problems in children and adolescents with chronic physical illness: a meta-analysis. *J Pediatr Psychol*. 2011;36:1003-1016.
9. Bethell CD, Kogan MD, Strickland BB, Schor EL, Robertson J, Newacheck PW. A national and state profile of leading health problems and health care quality for US children: key insurance disparities and across-state variations. *Acad Pediatr*. 2011;11:S22-S33.
10. Delamater AM, Guzman A, Aparicio K. Mental health issues in children and adolescents with chronic illness. *International journal of human rights in healthcare*. 2017;10:163-173.
11. Tüzün DÜ. Çocuk psikiyatrisinde konsültasyon liyezon. SA Aysev, Y Işık Taner Eds. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, İstanbul, Golden Print, 2007:823-825.
12. Cobham VE, McDermott B, Haslam D, Sanders MR. The Role of Parents, Parenting and the Family Environment in Children's Post-Disaster Mental Health. *Curr Psychiatry Rep*. 2016;18:53.
13. Steinberg DM, Schneider NM, Guler J, Garcia AM, Kullgren KA, Agoston AM, Mudd E, Carter BD, Judd-Glossy L. Pediatric consultation-liaison psychology services during the COVID-19 pandemic: Pivoting to provide care. *Clinical Practice in Pediatric Psychology*. 2021;9:1-11.
14. Evensen M, Hart RK, Godøy AA, Hauge LJ, Lund IO, Knudsen AKS, Grøtting MW, Surén P, Reneflot A. Impact of the COVID-19 pandemic on mental healthcare consultations among children and adolescents in Norway: a nationwide registry study. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. 2023;32:1025-1035.
15. Balestrieri M, Rucci P, Amendola D, Bonizzoni M, Cerveri G, Colli C, Dragogna F, Ducci G, Elmo MG, Ghio L, Grasso F, Locatelli C, Mencacci C, Monaco L, Nicotra A, Piccinini G, Pischiutta L, Toscano M, Vaggi M, Villari V, Vitalucci A, Castelpietra G, Bondi E. Emergency Psychiatric Consultations During and After the COVID-19 Lockdown in Italy. A Multicentre Study. *Front Psychiatry*. 2021;12:697058.
16. Kose S, Inal-Kaleli I, Senturk-Pilan B, Cakcak E, Ucuncu B, Ozbaran B, Erermis S, Isik H, Saz EU, Bildik T. Effects of a pandemic on child and adolescent psychiatry emergency admissions: Early experiences during the COVID-19 outbreak. *Asian J Psychiatr*. 2021;61:102678.
17. Eray S, Sahin V. Covid-19 Pandemic may have unique effects on emergency admissions for pediatric psychopathology: a single-center study. *Psychiatry and Behavioral Sciences*. 2021;11:115.
18. Aktepe E, Kocaman O, Işık A, Eroğlu FÖ. Bir Üniversite Hastanesinde İstene Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Konsültasyon Hizmetlerinin Değerlendirilmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 2013;12.
19. Emiroğlu N, Aras Ş, Yalın Ş, Doğan Ö, Akay A. Yatan hastalar için istene çocuk ve ergen psikiyatrisi konsültasyonlarının değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 2009;10:217-225.
20. Erkuran HÖ, Önen Ö. Bir Eğitim Araştırma Hastanesinde Yatarak Tedavi Gören Çocuk ve Ergenler için İstene Psikiyatri Konsültasyonlarının Değerlendirilmesi. *Turk J Child Adolesc Ment Health*. 2022;29:204-209.
21. Pılan BŞ, Erermiş S, Çalışan R, Yuluğ B, Tokmak SH, Sezen G, Burcu O, Tezan B. Pandemi günlerinde kronik tıbbi hastalığı olan psikiyatrik takipteki çocuk ve gençlerin uyum süreci ve hastalık belirtileri. *Ege Tıp Dergisi*. 2021;60:105-112.
22. Eraslan AN, Görücü RA, Yılmaz A. Evaluation of Psychiatric Consultations Requested for Child and Adolescent Patients Hospitalized in a Training and Research Hospital. *Turkish Journal of Pediatric Disease*. 2021;15:451-458.
23. Şimşek EGE, Eyüboğlu M, Eyüboğlu D. Bir üniversite hastanesinde çocuk ve ergen psikiyatrisi konsültasyonlarının değerlendirilmesi. *Osmangazi Tıp Dergisi*. 2019.
24. Özkan ÖG, Sapmaz ŞY, Kandemir H. Pediatri Kliniğinde Yatarak Tedavi Gören Hastalarda, Çocuk Psikiyatrisi Konsültasyonlarının Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*. 2017;20.
25. Alpaslan AH, Koçak U, Çobanoğlu C, Görücü Y. Evaluation of Child and Adolescent Psychiatry Consultations in a University Hospital. *Yeni Symposium*; 2015;53:10-16.
26. Göker Z, Güney E, Gülser D, Üneri Ö. Bir eğitim ve araştırma hastanesinde yatarak tedavi gören çocuk ve ergenler için istene psikiyatri konsültasyonlarının değerlendirilmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*. 2014;8:17-24.
27. Gökçen C, Çelik Yİ. Bir Eğitim Hastanesi'nde Yatan Hastalar İçin İstene Çocuk Ve Ergen Psikiyatri Konsültasyonlarının Değerlendirilmesi. *Sakarya Tıp Dergisi*. 2011;1:140-144.
28. B Bevilacqua L, Fox-Smith L, Lewins A, Jetha P, Sideri A, Barton G, Meiser-Stedman R, Beazley P. Impact of COVID-19 on the mental health of children and young people: an umbrella review. *J Epidemiol Community Health*. 2023;77:704-709.
29. Samji H, Wu J, Ladak A, Vossen C, Stewart E, Dove N, Long D, Snell G. Review: Mental health impacts of the COVID-19 pandemic on children and youth - a systematic review. *Child Adolesc Ment Health*. 2022;27:173-189.
30. Kılınçel Ş, Kılınçel O, Muratdağı G, Aydın A, Usta MB. Factors affecting the anxiety levels of adolescents in home-quarantine during COVID-19 pandemic in Turkey. *Asia Pac Psychiatry*. 2021;13:e12406.
31. Akkaya-Kalayci T, Kothgassner OD, Wenzel T, Goreis A, Chen A, Ceri V, Özlü-Erkilic Z. The Impact of the COVID-19 Pandemic on Mental Health and Psychological Well-Being of Young People Living in Austria and Turkey: A Multicenter Study. *Int J Environ Res Public Health*. 2020;17:9111.
32. Gerçek HG, Kara A, Yasin YK. COVID-19 pandemi öncesi ve sırasında bir üniversite hastanesi çocuk psikiyatri polikliniğine yapılan başvuruların karşılaştırması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*. 2022;25:202-208.